

“ΑΝΕΞΥΜΝΗΤΟΝ ΕΝΑΥΣΜΑ,,

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΓΕΩΡΓ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ ΝΟΒΑ

ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΑΤΕ,

Στὸ Λόγο τοῦ Θρόνου, ποὺ ἀναγνώσατε χθὲς ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, περιλαμβάνεται καὶ ἡ λιτὴ φράσι: «...Εἰς τὸν πίνακα τῶν ἀξιῶν κατὰ τὴν μακροαίωνα διαδρομὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πρώτη εἶναι ἡ Ἐλευθερία». Ὑπογραμμίσατε μὲ τὸ Βασιλικό σας κῦρος μὰ μεγάλη ἱστορικὴ ἀλήθεια. Σὲ καμμιάν ἄλλη χώρα ἢ λατρεία τῆς Ἐλευθερίας δὲν ἕφωσε τόσο περίλαμπρο Νὰ δοξολογίας ἀλλὰ καὶ τόσο πολναίμακτο Βωμὸ θυσίας... Ἑλλὰς καὶ Ἐλευθερία ἔφθασε νὰ γίνουν ἐννοίες ταυτόσημες, καθὼς προσεπικύρωναν αἰῶνες καὶ χιλιετηρίδες τὸ συμβάδισμά τους στὴν τροχιά τῆς Ἱστορίας. Γιὰ τὴν προαιώνια αὐτὴ ἐνδοξη συνύπαρξι, ἱστορικὸς σταθμὸς ὑψηλῆς σημασίας εἶναι τὸ γεγονὸς ποὺ συμβολίζει ἡ 25^η Μαρτίου 1821. Παναγυρίζει τὸ Ἔθνος τὴν 143^η ἐπέτειό της. Καὶ εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πανηγυρίζοντος Ἔθνους νέος Βασιλεύς, γεμᾶτος ἀλκήν καὶ σφρῖγος. Εἶσθε Σεῖς, Μεγαλειότατε, ποὺ τόσον ἐντονα διακηρύξατε τὴν πίστι Σας στὸ πατροπαράδοτο ἰδανικὸ τῆς Ἐλευθερίας. Ἐνας ἀκόμα οἰωνὸς ὅτι ἡ Πατρίδα μας θὰ συνεχίσῃ σταθερὰ τὴν πορεία της πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσι τῶν ἐθνικῶν πεπωμένων. Ἀρχὴ καὶ τέλος ἡ Ἐλευθερία!

«Ἀνεξύμνητον Ἐναυσμα» ἔχω ἐπιγράψει τὴ σημερινή μου ὀμιλία.

Δραστικώτατο ἔναυσμα τῆς ἐθνικῆς μας πίστεως καὶ τοῦ πατριωτικοῦ μας ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἱερῆς φλόγας ποὺ καίει ἀκατάσβηστα στῆς Ἑλληνικῆς Ψυχῆς τὰ βᾶθη, σιάθηκε πάντοτε ἡ Ποίηση, τὸ Ἄσμα, τὸ Τραγοῦδι...

Τὸ πιστοποιοῦν ὅλοι τοῦ ἱστορικοῦ μας βίου οἱ μακροὶ αἰῶνες. Ἀλλὰ πὺ ἀποκαλυπτικὰ τὸ φανερόνουν τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, τὰ χρόνια τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821. Τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα χρόνια στὸ Δημοτικὸ μας Τραγοῦδι ἀνήκει ὁ μεγάλος Λόγος.

Ἐνεξόμνητον εἶναι τὸ ἄφλογο τοῦτο ἀλλὰ φλογοβόλο ἔναυσμα. «Ψυχὴ τῆς ψυχῆς μας» τὸ ἔχει ὀνομάσει ὁ Παλαμᾶς. Ἐκεῖ ἔχει τὸ ἀνάβλυσμά του. Ἐκεῖ ἀποταμιεύει κι ἐκεῖ σπαταλᾷ τὴν ἀξία του. Στῆς ψυχῆς τὰ ἀνεξερεύνητα ἄδυτα!

Δὲν πρέπει ἀκατάγραφο ν' ἀφήνωμε τὸ γεγονός ὅτι τὸ πρῶτο Ἑλληνικὸ βασιλικὸ σκῆπτρο ὑπῆρξεν ἢ λύρα τοῦ Ὀρφεία στὸ λαὸ τῶν Ὀδρυσῶν τῆς Θράκης. Ἀπὸ ἓνα ὄρφικὸ τραγοῦδι ξεκινάει ἡ προϊστορία μας, γιὰ νὰ εἰσέλθῃ μεγαλόπρεπα στὸν ἱστορικὸ χῶρο μὲ τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Ἄγνωστο δὲν εἶναι ὅτι τὴν πρώτη κοινὴ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων διαμόρφωσαν τοῦ Ὀμήρου οἱ ραψωδίες. Δημοτικὸ Τραγοῦδι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ἄρχισαν νὰ ρέουν ἀπὸ Φυλὴ σὲ Φυλὴ, ἀπὸ ἄστν σὲ ἄστν μὲ τῶν ραψωδῶν τὰ χεῖλη καὶ τὶς φόρμιγγες. Νὰ ρέουν καὶ νὰ συμποτίζον τὶς ψυχὰς τῶν Ἰώνων, τῶν Αἰολέων, τῶν Δωριέων, τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Θεταλῶν. Νὰ τὶς συμποτίζον μὲ τὸ θεϊκὸ νᾶμα ποὺ κελάρυζε τόσο θελχτικὰ «περὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων» καὶ νὰ τὶς ἀποστάζον στὴ μία καὶ ἐνιαία ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων. Θὰ μπορούσε νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ Τρωϊκὸς Πόλεμος, μὲ τὴ συνεκστρατεία σ' αὐτὸν ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν μικροβασιλείων, ἀποτέλεσε τὸ πρῶτο συνεχτικὸ δεσμὸ τῶν Πανελλήνων. Ὁμως δὲν ἦταν ἀρκετὸ τὸ γεγονός αὐτὸ καθ'αυτὸ καὶ μόνον. Ἐπρεπε νὰ τὸ προβάλλῃ ποιητικὰ ὁ Ὀμηρος, νὰ τὸ ἡρωποιήσῃ, νὰ τὸ ὠραιοποιήσῃ γιὰ νὰ καταχτήσῃ ὅλες τὶς Ἑλληνικὰς ψυχὰς καὶ νὰ τὶς ἐνώσῃ σὲ μιὰ καὶ μόνον μὲ κοινὴ παράδοσι, μὲ κοινὴ συνείδηση, μὲ κοινὸ ἰδανικόν. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ἀποτέλεσαν τὴν ὠραιότερη πηχτικὴ οὐσία τῆς Ἐθνικῆς Ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων.

Ὅταν ὁ Πεισίστρατος ἀποφάσιζε νὰ συνάξῃ καὶ νὰ συντάξῃ, νὰ κωδικοποιήσῃ θὰ ἔλεγα, τὰ διάσπαρτα ἀνὰ τὸ Ἑλληνικὸν ἔπη τοῦ Ὀμήρου, ἀνταπερίνονταν σὲ Πανελλήνιο, δίχως ἄλλο, αἶτημα. Γιατὶ τὰ ἔπη ἐκεῖνα εἶχαν ἤδη καταστῆ τὸ ἱερὸ βιβλίον, ἢ Ἁγία Γραφὴ τοῦ Γένους—ἢ Παλαιὰ του Διαθήκη καὶ τὸ Νέον του Εὐαγγέλιον. Οἱ ἀνώτερες φυλετικὰς ἀρετὰς εἶχαν προσωποποιηθῆ σὲ γνώριμες ἡρωϊκὰς μορφὰς μέσα στ' ἄρμονικὰ ἐξάμετρα τοῦ θεόπνευστου ἔπους καὶ παραδειγματίζαν καὶ νουθετοῦσαν καὶ

ἐπρότερεπαν σὲ ἔργα ὕψηλά καὶ μεγαλεπήβολα, σὲ ἄθλους εὐγενεῖς καὶ γενναίους.

Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὑπῆρξε ἢ δὲν ὑπῆρξε Ὁμηρος. Ἄν ὑπῆρξε— ἓνας ποιητὴς μεγαλοφάνταστος δημιούργησε μὲ τὴ λύρα του ἓνα μεγάλο Ἔθνος. Ἄν δὲν ὑπῆρξε— ἓνας ποιητικὸς Λαὸς δημιούργησε μὲ τὰ Δημοτικά του Τραγούδια τὸ μεγάλο του αὐτὸ Ἔθνος. Καὶ τὸ δεύτερο τοῦτο εἶναι περισσότερο ἀξιολογώμαστο. Ὅπως καὶ νὰ ᾖ, τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, μὲ τὸ καθολικὸ του μυθικὸ ὑποσυνείδητο καὶ μὲ τὴν καθολικὴν του ἱστορικὴ συνείδησι, δὲν τὸ προανάγγειλαν κλαγγὲς ὄπλων, ἀλλὰ μολπὲς λύρας. Δὲν τὸ δημιούργησε τὸ ξίφος ἑνὸς πολεμάρχου, ἀλλὰ τὸ κοντύλι ἑνὸς ποιητῆ! Ἄναρωτιέμαι ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ φανταστῆ κανεὶς ὁμορφότερη ἐθνογονία! Ἄν τοῦτο ἀποτελεῖ ἀλήθεια, αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὠραιότερη ἀλήθεια τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας! Ἀφήστε λίγο τὴ σκέψι σας νὰ τὸ πιστέψη, καὶ ἂν μπορεῖτε μὴν κυριεύσετε ἀπὸ τὴν πιὸ ἐνδόμυχη συγκίνησι. Δὲν εἶναι κούφια περηφάνεια, εἶναι κατάμεστη ἀνθρωπιά νὰ ξέρουμε πὼς ἢ Ὁμορφιά ἑνὸς Τραγουδιοῦ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ τῆς φυλετικῆς μας συνείδησης, τῆς ἐθνικῆς μας ἐνότητος, τοῦ ἱστορικοῦ μας εἶναι!

Εὐκόλο θὰ ἦταν νὰ φανταστοῦμε τί θὰ ἦταν τὸ Ἔθνος χωρὶς ὄπλα. Δύσκολο θὰ ἦταν νὰ συλλάβουμε τί θὰ ἦταν χωρὶς Τραγοῦδι. Καὶ βέβαια δὲ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἢ Ἐπανάστασι τοῦ 1821 χωρὶς κανόνια, καρνοφίλια καὶ γιαταγάνια. Ἀλλὰ δὲν θὰ εἶχε γίνῃ, δὲν θὰ εἶχεν εὐδοιωθῆ χωρὶς τὸ Παραμῦθι, χωρὶς τὸ Δημοτικὸ Τραγοῦδι—τὸ σπόρο τοῦ σπόρου κάθε μεγάλου ἱστορικοῦ μας γεγονότος. Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται τολμηρὴ μιὰ τέτοια θεωρία, ἔχει ἀναμφισβήτητα τὴ βάσι της. Τὸ κοσμοϊστορικὸ γεγονός, πού ξανάφερε τὴν Ἑλλάδα στὴν Ἐλεύθερη ζωὴ, ἄγγιξε τὰ ὄρια τοῦ θαύματος. Ἄν γίνονται στὴν Ἱστορία θαύματα καὶ δὲν εἶναι ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὸ 1821, τότε ποῦ ἄλλο εἶναι; Καὶ ἂν δὲν γίνονται στὴν Ἱστορία θαύματα, ἓνα ὅμως κάποτε, κάπου ἔγινε. Καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ 1821!

Τὸ εἶχε προφητέψει ἢ Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Καὶ τὸ εἶχε πιστέψει. Καὶ τὸ εἶχε προσδοκῆσει. Ἀπόκρυφη ἔκλαμψι θεϊκῆς ἀποκαλύψεως τὴν εἶχε μνήσει στὸ μελλούμενο θαῦμα. Ἡ ἐθνικὴ ἀκρόπολις σκλαβώνεται. Ὁ τελευ-

ταῖος αὐτοκράτορας πέφτει νεκρός. Θραύεται τὸ Ἑλληνικὸ ξίφος. Ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς τὸ Ἑλληνικὸ λάβαρο. Θὰ περιμένε κανεὶς ἀπὸ τὰ αἵματοβαφῆ καὶ πυρίκανστα συντρίμματα τῆς χιλιόχρονης Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας νὰ ὑψωθῆ οἰμωγὴ ἀπελπισμοῦ, θρηῆνος ὀλέθρου. Ὅχι!

Τὴν ἴδια ὥρα πὸν ἔπεφτε νεκρὸς ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, τὴν ἴδια ὥρα ἀνασταίνονταν ἢ ἀθάνατη Ἑλληνικὴ πνοή! Ἄγνοοῦσε τὴν κύρωσι τῆς πράξης καὶ παραδέχονταν τὴν ὑποβολὴ τοῦ Παραμυθιοῦ. Τῆς ποιήσης κατάσπερνε τὴν ἐμφυχωτικὴ γοητεία ἀπὸ ψυχὴ σὲ σκλαβωμένη ψυχὴ. Καὶ ἡ ποιήσι, τὸ Τραγοῦδι, ὁ ἓνας Στίχος συγκράτησε ἀναμμένη κάτω ἀπὸ τὴ στάχτη τοῦ ὀλέθρου τὴ θρόακα τῆς πίστεως, τὴ σπίδα τῆς ἐλπίδας. Ἀντίσκοψε τὸ ρῖγος τοῦ θανάτου μὲ τὸ ρῖγος τῆς Ἀνάστασης :

«Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς
πάλι δικά μας θά 'ναι!».

Στὸ στίχο αὐτό, πὸν δὲν ἔπαψε ν' ἀντηχῆ ἐπὶ τετρακόσια χρόνια σκλαβιᾶς στὰ πέρατα τοῦ προαιώνιου Ἑλληνικοῦ χώρου, ἀποθησανρίζεται τὸ μεγαλύτερο κεφάλαιο πίστεως, πὸν ἔχει ποτὲ καταθέσει στὴν ἀνθρώπινη Ἱστορία σὲ ὥρα καταστροφῆς ἓνα Ἕθνος.

Τὸ ἔχω καὶ ἄλλοτε διατυπώσει. Τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ σήμερα. Ὁ ἀπλὸς αὐτὸς στίχος εἶχε καταθέσει τὴν τραγικὴν ἐκείνην ὥρα ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἀκυρωτικὴν ἔνστασι κατὰ τῆς ἱστορικῆς καταδίκης τοῦ Ἕθνους. Ἡ ἔνστασι εἶχε γίνει δεχτή. Γιὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἢ ἀκύρωσι τοῦ 1821. Τὰ τετρακόσια χρόνια τῆς σκλαβιᾶς δὲν μετροῦν στὴν αἰωνιότητα. Κι ἂν μετροῦν, γιὰ νὰ ἐπαυξήσουν τὸ ἱστορικὸ μέγεθος τοῦ 1821 συντελοῦνε. Ὑπάρχει κανεὶς νὰ πιστεῦν ὅτι τὴν πυρηνικὴν ἐνέργεια, πὸν περικλείσεν ἀλλὰ καὶ διάχυσεν ὁ λαόπνευστος ἐκεῖνος στίχος θὰ μπορούσε νὰ τὴν περικλείσῃ ἢ νὰ τὴν διαχύσῃ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἀνθρώπινη δραστηριότητα; Αὐτὸ τὸ ἐναγκάλισμα τοῦ ὀλέθρου καὶ τοῦ θριάμβου, αὐτὸ τὸ ἐναρμόνισμα τοῦ νεκρώσιμου καὶ τοῦ ἀναστάσιμου, τὸ ἀπόσταγμα αὐτὸ στὴν ἴδια σταγόνα τοῦ φίλτρου τῆς ζωῆς καὶ τῆς δρόγκας τοῦ θανάτου, μόνον ἢ ποιητικὴ φαντασία Λαοῦ προικισμένου ἀπὸ τοὺς Θεοὺς μὲ τὸ δῶρο τοῦ ὑψηλοῦ λόγου μπορούσε νὰ τὸ παρασκευάσῃ.

Ὁ στίχος ἐκεῖνος εἶχε δώσει τὴν πρώτη ἀστραπόφωτη ἀπόδειξι ὅτι ἂν σκλαβώθηκε τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, ἀσκλάβωτο εἶχε μείνει τὸ Ἑλληνικὸ Γένος. Ὅλοι μαζί, ὑποδουλώθηκαν. Ὁ καθένας χωριστά, ἔμεινε ἀδούλωτος. Συσπειρώθηκε στὸν πυρῆνα τοῦ εἶναι του, συμπυκνώθηκε στὸ μεδοῦλι του. Ἀπόκρυσεν ἐκεῖ μιὰ ρανίδα αἵματος ἀνόθεντη, ἕναν κόκκο σπέρματος ἀμόλευτο. Τὸ Ἑλληνικὸ πρωτόζωο διαφυλάχτηκε ἐκεῖ ἀπείραχτο καὶ πανελεύθερο. Οἱ ἀλυσίδες εἶχαν καθυποτάξει τὰ κορμιά. Μὰ τὶς ψυχῆς δὲν ὑπάρχει ἀλυσίδα νὰ τὶς τιθασέψη ὅταν εἶναι κι ὅταν θέλουν νὰ μείνουν ἐλεύθερες. Τὸ Ἔθνος ἀνήκει στὸν πολιτικὸ χάρτη τοῦ ὑπάρχειν. Καὶ μπορεῖ κάποτε νὰ διαγραφῆ. Τὸ γένος ἀνήκει στὸν ἀνθρώπινο χάρτη τῆς ζωῆς. Καὶ ποτὲ δὲν διαγράφεται ἀπὸ τῶν πολιτικῶν τυχῶν τὶς μεταπτώσεις.

Χάθηκε τὸ Ἔθνος καὶ σκορπίστηκε. Ἐμεινε τὸ Γένος καὶ ἀναζυμώθηκε. Εἶπε τὸ Ἔθνος μὲ τὴ γραφὴ τῆς Ἱστορίας: «Ἐχασα τὸ Βασιλιᾶ μου καὶ τὸ βασίλειό Του!». Εἶπε τὸ Γένος μὲ τὸν ψίθυρο τοῦ Θρόλου: «Μαρμάρωσεν ὁ Βασιλιᾶς μου καὶ διακατέχει μυστικά τὸ βασίλειό Του!».

Αὐτὸς ποὺ ζεῖ καὶ βασιλεύει σ' αἰῶνες αἰῶνων δὲν εἶναι ὁ Βασιλιᾶς τοῦ Σκήπτρου. Εἶναι ὁ Βασιλιᾶς τοῦ οἴστρου. Δὲν εἶναι ὁ Βασιλιᾶς τῆς Δύναμης. Εἶναι ὁ Βασιλιᾶς τῆς Ποίησης. Ἡ δύναμί του μπορεῖ νὰ ἦταν πεπερασμένη. Ἡ ποίησί του εἶναι ἀπέραντη.

«Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς
πάλι δικά μας θά 'ναι...».

Ἔτσι ἔπλασεν ἡ Ψυχὴ τοῦ λαοῦ ἕνα στίχο κ' ἔκρυσεν μέσα του τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς, τὸ πεμπταπόσταγμα τοῦ ὀνείρου τῆς. Κανεὶς ἐπώνυμος ἱστοριογράφος δὲ θὰ τελείωνε τὴ στιγμὴ ἐκείνη τὰ κεφάλαια τῆς Ἱστορίας του μὲ τὴν ἐπωδὸ ὅτι ὁ Καταχτητῆς δὲν εἶχεν ἐπιβάλει τὴν κατάχτησί του. Κανεὶς ἔμπειρος πολιτικὸς δὲν θὰ ἀμφισβητοῦσε τὸ σιδερόφραχτο καθεστῶς τῆς δουλείας. Ὁ ἄγνωστος ὅμως ποιητῆς ἐτόλμησε νὰ τὸ ἀμφισβητήση. Καὶ γιὰ νὰ ἐπιδώση τὴν ἀμφισβήτησί του στὴ χρῆσι καὶ στὴν κρίσι τοῦ μεγάλου κοινοῦ δὲν κατάφυγεν οὔτε στῆς ἀδέκαστης Ἱστορίας τὰ συμπεράσματα, οὔτε στῶν σοφῶν πολιτικῶν τὰ κηρύγματα. Ἐκσφενδόνισε σὰ χρυσὸ βέλος ἕναν ἀδέσποτο στίχο καὶ διαπέρασε μ' αὐτὸν μία πρὸς μία ὅλες τὶς

ψυχές. Ἐσημάδεψε ψηλά πάνω ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς καὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς. Σημάδεψε τὸ Θαῦμα! Βρῆκε τὸ στόχο. Καὶ τὸ Θαῦμα ἄρχισε νὰ ξετυλίγη τὴ βραδυνήνητη πραγμάτωσί του.

Εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸ περιέργια τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Πρὸ τῆς 29ης Μαΐου 1453, στὴν Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία τοῦ Βυζαντινοῦ ὄλα παρουσιά- ζονταν βαριά, μελαγχολικά, δυσοίωνα. Χρησιμοί, προφητεῖες, ποιήματα, κηρύγματα ἐπρόβλεπαν μὲ μοιρολατρικὴ ἀπαισιοδοξία καὶ ἐγκατάλειψι τὴν καταστροφή, τὸν ὄλεθρο, τὸ τέλος. Καὶ ὅταν ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή, ἀντὶ νὰ συνεχισθῇ τὸ πένθημο μοιρολόγι σὲ τόνο βαρύτερο, συνέβηκε τὸ ἀντί- θετο. Συντάρραξε τὰ σπλάχνα τοῦ Λαοῦ σεισμὸς καταστροφικὸς τῆς κατα- στροφῆς. Σημειώθηκεν ὡσὰν ὀμαλά, ὡσὰν φυσιολογικὰ ἰσχυρὴ ψυχικὴ ἀν- τίδρασι κατὰ τῆς Μοίρας καὶ ἀπὸ τραγοῦδι σὲ τραγοῦδι ἄρχισεν ἡ ὀργάνω- σι τῆς ἀντιστάσεως, ὁ ἠθικὸς ἐπανεξοπλισμὸς, ἡ ἀναζωογονητικὴ λιτανεία πρὸς τὸ θαῦμα...

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴν ἀρχὴ τὸ θαῦμα τὸ ἀνάμεναν οἱ πιστοὶ ἔξωθεν. Καὶ οἱ βανκαλισμοὶ ἦταν γεμῆτοι νοσηρὰ στοιχεῖα. Γρήγορα ὅμως ἀνάνη- ψαν. Ἡ ἀναζήτηση, ὁ ὄραματισμὸς στράφηκε πρὸς τὰ ἔνδον. Ἄρχισεν ἡ ἀκριβέστερη ἀναγνώρισι τῆς πραγματικότητος, ἡ ἀντεπίγνωσι, ἡ αὐτοσυνεί- δησι, ἡ ἀπόσπασι ἀπὸ τὴν ξενικὴν προσδοκίαν. Καὶ συναντᾶμε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνάνηψι καὶ τὸν ὀρθὸν προσανατολισμὸν μονάχα πρὸς τὶς ἴδιες τοῦ Ἔθνους δυνάμεις σ' ἓνα ποίημα πάλι. Ἐπώνυμο αὐτό, τοῦ Μητροπολίτη Μυρέων Ματθαίου. Θὰ σᾶς διαβάσω λίγους στίχους:

«
 Οὐαὶ ὅς ἐμᾶς, ἀφέντη μου, μὲ τὴν ὀλίγην γνῶσι,
 ὅπ' ἔχομεν τὸ θάρρος μας μέσα εἰς τὴν Ἑσπανίαν
 καὶ εἰς τὰ χοντρά τὰ κάτεργα πού ἔναι ὅς τὴν Βενετίαν
 νὰ ἔλθουσι μὲ τὸ σπαθὶ τὸν Τοῦρκον νὰ σκοτώσουν,
 νὰ πάρουν τὸ βασίλειον καὶ μᾶς νὰ μᾶς τὸ δώσουν·
 ἐλπίζομεν καὶ εἰς ξανθὰ γένη νὰ μᾶς γλυτώσουν,
 νὰ ἔλθουν ἀπὸ τὸν Μόσχοβον, νὰ μᾶς ἐλευθερώσουν.

« Αὐτὸ τὸ θάρρος εἶν' ἰσχυρὸν, τίποτε δὲν ἀξίζει,
 ὅποιος τὸ συλλογιστῆ τοῦ λόγου του σκοτίζει»

εὐκαιρα παντεχαίνομεν καὶ κεφαλοπονοῦμεν
 ᾿ς τὴν ἄμμον καὶ εἰς τὸ νερὸν κίτσομεν καὶ θαρροῦμεν».

Κυριαρχεῖ τὸ ἴδιο πνεῦμα καὶ στὸ γνωστὸ «Τραγοῦδι τῆς Ρούμελης»:

« Εὐρώπη, καὶ τί σοῦ ἔκαμα καὶ χαίρεσαι νὰ βλέπης
 ἓνα θεριὸ ᾿ς τὸν θρόνον μου, ποῦ δὲν χορταίνει αἷμα;
 Μ᾿ ἓνα σημάδι τοῦ χεριοῦ, χίλια κεφάλια πέφτουν!
 Καὶ ἐγὼ ὅλα ταῦτα βλέπω τα, καὶ μαῦρα δάκρυα χύνω.
 Καὶ ποῦ νὰ πῶ τὰ πάθη μου; κανέναε δὲν ἔχω,
 κανένας δὲν εὐρέθηκε νὰ μὲ παρηγορήσῃ
 Φαρμάκι ὡσάν τι ἐπότισα ὅλην τὴν οἰκουμένην,
 καὶ ὅλοι μὲ ἄλησμονήσανε, κανεὶς δὲ μὲ λυπᾶται
 ποῦ ἄλλοῦ παρὰ τὰ δάκρυα μου, παρηγοριὰ δὲ βρῖσκω;»

Τὴ στροφή αὐτὴ τοῦ ᾿Εθνους πρὸς τὴν αὐτοπεποίθησι καὶ πρὸς τὶς
 δικές του δυνάμεις μόνον, τὴν ἀκολούθησε καὶ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι. Πό-
 σοι ἐπιγραμματικοὶ του στίχοι τὸ ἐκφράζουν καὶ τὸ διαλαλοῦν!

«Ὅσο εἶναι ὁ Διάκος ζωντανός, Πασσᾶ δὲν προσκυνάει!
 Πασσᾶ ἔχει ὁ Διάκος τὸ σπαθί, Βεζύρη τὸ ντουφέκι...».

Ὁ ἀρματολὸς τῆς Ρούμελης Κοντογιάννης ἔχει χαραγμένους στὸ
 ἀτσάλι τοῦ σπαθιοῦ του τὸ ἐπίγραμμα:

«Ὅποιος τυράννος δὲν ψηφεῖ
 κ' ἐλεύθερος σὶνὸν κόσμῳ ζῆ
 Δόξα, τιμὴ, ζωὴ του
 εἶν' ἄλλο μόνον τὸ σπαθί του!»

Σ' ὅλα τὰ μεγάλα ἐφτὰ χρόνια τοῦ Ἱεροῦ μας ἀγῶνα τὸ δημοτικὸ
 τραγοῦδι, ἢ ἐμπνοὴ τοῦ στίχου, ἐνθαρρύνει, φρονηματίζει, μεταρσιώνει τοὺς
 ἥρωες καὶ τοὺς μάρτυρες. Μὲ στίχους παραδίνεται στὸ δῆμιό ὁ ἥρωας τῆς
 ᾿Αλαμάνας Θανάσης Διάκος:

«Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦν διάλεξεν ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ!...»

Ὅπως τοῦ γράφει σ' ἓνα μικρὸ του ἐπίγραμμα ὁ Παλαμᾶς:

«... Κ' ἐνῶ σοῦ σπάραζε κακὴ φωτιά τὸ τίμιό σῶμα
 Τραγοῦδι, ἀγγελικὸ φιλί, σοῦ μύρωσε τὸ στόμα!».

Τὸν ἥρωικό του χαμό, τὴν πρόθυμη θυσία τῆς νιότης του καὶ τῆς λεβεντιάς του γιὰ τὴν Πατρίδα, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τὴ μεταβάλῃ σὲ διεγερτικό χυμό, μέσα στίς φλέβες τοῦ μαχόμενου Ἕθνους, παρὰ μόνο ἡ ποιητικὴ ἔκφρασι!

Ἔστω ἡρωα τὸ χαμό, τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, μόνον ἡ ποίησι μπόρεσε νὰ τὸν μετατρέψῃ ἀπὸ ἠθικὸ κλονισμό σὲ ἠθικὸ ἐνδυνάμωμα:

«Ὁ Γέρο-Νότης κάθονταν στοῦ Μάρκου τὸ κεφάλι
καὶ ὄλο τοῦ Μάρκου ἔλεγε κι ὄλο τοῦ Μάρκου λέει:
Γιὰ σὴκω ἀπάνω, Μάρκο μου, καὶ μὴ βαρειοκοιμᾶσαι,
τὸ Μεσολόγγι τούρκεψε κ' ἦ Ἄρτα κιντυνεύει...».

Ἐπίκλησι συγκινητικὴ, μοιρολόγι ἀναστάσιμο!

Κι ὁ Μάρκος, γιὰ τὸ πρόσταξε τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι ἀπὸ τὰ ἱερὰ ἔγκατα τοῦ ὑποσυνειδητοῦ τῆς Φυλῆς, σηκώθηκε ἀπάνω, ἀναστήθηκε, χάρισε τὸ πνεῦμα τοῦ ἥρωισμοῦ του καὶ τῆς θυσίας του στοὺς ἐπιζῶντες. Ἦταν παρῶν—γιὰ τὴ τραγουδοῦσαν περήφανα τὴ θανὴ του—παρῶν στὴν Ἐξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ, παρῶν στὸ Δίστομο, παρῶν στὸ Μανιάκι!

Ἔχει πολλὰς δόξας ἡ Πατρίδα μας στὴν αἰωνόβια Ἱστορία της. Ἀλλά, πιστέψτε με, ἡ δόξα πὸν τῆς προσδίνει καὶ ἡ Δημοτικὴ της ποίησι δὲν εἶναι ἀπὸ τίς μικρότερες. Ἡ Ἑλληνικὴ λαϊκὴ μοῦσα ἔχει δημιουργήσει ἀριστουργήματα τόσης παρθενικῆς ἐμπνεύσεως, τόσης ἀρρενωπῆς ὁμορφιάς, τόσης κλασσικῆς λιτότητας, πὸν κανενὸς ἄλλου λαοῦ τὰ δημιουργήματα δὲν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μαζί τους. Οὔτε τὰ Ἰνδικὰ ἔπη μὲ τὴ σκοτεινὴ τους ἀπεραντωσύνη, οὔτε οἱ θροῦλοι τῶν Νιμπελοῦγκεν, μὲ τὴν ὀμιχλώδη τους φαντασία, οὔτε οἱ Γαλλικὲς ἱπποτικὲς μπαλλάντες μὲ τὴν ἐκζητημένη τους ἀβρότητα. Ἀπαράμιλλη εἶναι ἡ χάρις τῶν Δημοτικῶν μας τραγοιδιῶν, ἀνυπέροβλητὴ ἡ ἀξία καὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς μορφῆς τους. Ἀνανεώνουν μὲ τὴ δημιουργικὴ τους δύναμι ὄχι μόνον τὴν ἀρχαία ἐπικὴ πνοή, τὴν ἀρχαία λυρικὴ γοητεία, τὸ ἀρχαῖο τραγικὸ ρῆγος ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀρχαίους τραγικοὺς μύθους, σὲ τρόπο πὸν νὰ συνιστοῦν μὴν ἀπὸ τίς ὡραιότερες ἀποδείξεις τῆς ἱστορικῆς συνέχειας τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἀνόθεντης διάρκειας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἕθνους.

Παλαιὸς Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας, ὁ Παῦλος Παβολίνι, γράφει:

«Ὅστις ἔχει γνῶσιν — σχεδὸν πάντοτε ἄμεσον, καὶ ὄχι ἐκ μεταφράσεων ἢ διασκευῶν — τῆς Δημοτικῆς ποιήσεως τῶν διαφορῶν λαῶν, ἀναμφιβόλως θὰ συμφωνήσῃ μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

«Ἐξετάζων μερικὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιστρέφουν μορφαί, θέματα, ἐπεισόδια καὶ καταστάσεις τῆς Ὀδυσσειας, ἀρνοῦμαι ὅτι δύνανται νὰ προέρχωνται (ὡς ἄλλοι πιστεύουν) ἀπενθείας ἐκ τοῦ Ὀμηρικοῦ ποιήματος. Τοῦναντίον ὑποστηρίζω ὅτι τινὰ ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν στοιχείων διατηρηθέντα διὰ μέσου τῶν αἰῶνων (μὲ τὰς εὐλόγους μεταβολὰς) εἰς τὴν δημώδη ποίησιν, ἀνέρχονται εἰς λίαν ἀπομακρυσμένην ἀρχαιότητα, παλαιότεραν ἐκείνης, καθ' ἣν συνετέθη ἡ «Ἰλιάς» καὶ ἡ «Ὀδύσεια». Δὲν ἐνέπνευσεν ὁ λόγιος ποιητὴς τὸν λαϊκὸν τραγουδιστὴν, ἀλλὰ ἡ ἀνώνυμος ποίησις προσέφερεν ἐν μέρει τὴν ὕλην εἰς τὴν ἀδελφὴν, τὴν μικροτέραν κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ μεγαλυτέραν κατὰ τὴν τέχνην».

Τὴν αἰωνιότητα τῆς Ἑλληνικῆς διάρκειας μπορεῖ νὰ τὴν διαπιστώνει ἐναργέστερα ἢ πρᾶξι μὲ τὰ ἔργα, πὺν ἔρχεται νὰ καταγράψῃ ἢ Ἱστορία, ἀλλὰ τὴν καθαγιαίνει ἐγγενέστερα ὁ οἶστρος μὲ τοὺς μύθους, πὺν ἔρχεται νὰ διαιωνίσῃ ἢ Ποίησι. Ἡ Ἱστορία παρακολουθεῖ τὸ ἔμπραχτο φανέρωμα τῶν μυστικῶν δυνάμεων τῆς ζωῆς. Τὸ Τραγοῦδι ἐπαναφέρει τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς σιὸ βᾶθος τῶν μυστικῶν τῆς πηγῶν. Τὰ ἐπίγεια ἔργα τῶν λαῶν, γιὰ ν' ἀποχτήσουν ἀθάνατη οὐσία καὶ νὰ ἐνσωματωθῶν σιὸς αἰῶνες ἀξίεις τῆς Ἀνθρωπότητας, ἔχουν ἀνάγκη ποιητικῆς προβολῆς σὲ κάποια ὑπέργεια ὁδόνῃ. Τὴν προβολὴ αὐτή, τὴν ἐξιδανίκευσι αὐτή, δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐπεξεργασθῇ ἢ Μοῦσα τῆς Ἱστορίας. Μπορεῖ ὅμως νὰ τὴν φιλοτεχνήσῃ ἢ Μοῦσα τῆς Ποίησης.

Ἀπὸ βαθειὰ ψυχικὴ ἀνάγκη πηγάζει τὸ Τραγοῦδι τῶν λαῶν. Ἀποτελεῖ τὴν πιὸ αὐθεντικὴν πιστοποίησι τοῦ χαραχτῆρα τους. Ἀπεικονίζει κατὰ τὸν γοητευτικώτερο τρόπο τὴν ἱστορικὴν τους Μοῖρα. Ἀνανεώνει μὲ τὴν πιὸ μυστηριώδη ἱκανότητα τὴν ὁμαδικὴν τους ψυχικὴν δύναμι.

Τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τοῦ κόσμου, καὶ οἱ πιὸ πρωτόγονοι, καὶ οἱ πιὸ ἀπολίτιστοι, ἔχουν λαϊκὰ τραγούδια, θρησκευτικοὺς ὕμνους, χορευτικούς ρυθμούς ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτερη ἀπόδειξι ὅτι ἡ Ποίησι — καὶ γενικώτερα ἡ Τέχνη — δὲν εἶναι διακοσμητικὴ συμπλήρωσι προχωρημένου πολιτισμοῦ, δὲν εἶναι πλεοναστικὸ ἐφεύρημα ἐκλεπτυσμένης καλαισθησίας, ἀλλὰ εἶναι ρίζα φυσικῆς, ζωικῆς ἀνάγκης, ἄνθος μαζί καὶ καρπὸς λυτρωτικοῦ ἐκφραστικοῦ ξεσπάσματος. Ἀναβλύζει πηγυῖα καὶ ἀνθόρμητα ἀπὸ τίς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων ὅπως ὁ στεναγμὸς ἀπὸ τὰ στήθη τους, ὅπως τὸ δάκρυ ἀπὸ τὰ μάτια τους. Εἶναι τὸ μυστήριον τῆς Δημιουργίας, πὸν ξεφεύγει ἀπὸ κάποια ρωγμὴ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐπιφαίνεται στὰ ἐπίγεια πνευματικὰ ὄντα. Τοῦ Λόγου εἶναι τὸ ἀσφαλές, πὸν φτερουγίζει σὰν παρθενικὴ περιστερὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν πεζότητα τῆς ὕλικῆς ζωῆς. Ἡ ἀγγελικὴ εὐδοκία εἶναι πὸν δωρίζει ὁ Θεὸς στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ ξαναβρῖσκουν τὸ δρόμον τῶν Χαμένων Παραδείσων...

Ἔτσι, σὰν δημιουργικὴ πνοὴ Θεοῦ, ἔτσι, σὰν θεόπνευστη λειτουργικὴ πραγματώσι, πρόπει ν' ἀντικρούζουμε, νὰ αἰσθανώμαστε, νὰ συνειδητοποιοῦμε τὸ Τραγοῦδι. Καὶ ἰδιαίτερα τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι, πὸν ἔχει πιὸ μυστηριακὴ τὴν προέλευσι, γιὰτὶ εἶναι αὐτόσπαρτο, αὐτόφρυτο καὶ αὐτάνθιστο μέσα στὸν ἀπέραντον χῶρον τῆς λαϊκῆς εὐαισθησίας.

Μπορεῖ νὰ εἰπῆ κανεὶς γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα ὅτι σιάνθηκε ἄξια τῆς λευτεριάς της, ἄξια ν' ἀναχτήσῃ τὸ ἐθνικὸ της μεγαλεῖο, ὅχι μόνο γιὰ τὰ κατορθώματα τῶν Ἀρματολῶν καὶ τῶν Κλεφτῶν, ὅχι μόνο γιὰ τ' ἀνδραγαθήματα τῶν Ἡρώων τοῦ 1821, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἰκανότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Λαοῦ της νὰ τραγουδήσῃ τόσο μεγαλόπρεπα, τόσο παθητικά, τόσο ἀνδρειωμένα τὴ λαχτάρῃ τῆς λευτεριάς καὶ τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων της.

Μὴν τὸ θεωρήσετε ὑπερβολὴ (πὸν τὴ συγχωρεῖ ἡ δική μου ποιητικὴ ἄδεια). Παραδεγμένο εἶναι πὸς τὴν ἐξέλιξι τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ ἐπηρέασαν ἐνεργητικὰ μόνον οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, πὸν πρόβαλαν στὴν παγκόσμια συνείδησι τὴν ἱστορία τους μὲ ποιητικὰ μέσα. Τὴν ἰκανότητα αὐτὴ δὲν ἐχάσαμε ποτὲ ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες. Καὶ μποροῦμε νὰ εἴμαστε περήφανοι γι' αὐτό. Δὲν εἶναι μόνον ἡ κλαγγὴ τῶν ὅπλων, πὸν δημιουργεῖ τὸν ἄσβηστον ἀντί-

λαλο τῶν ἐθνικῶν πολεμικῶν θριάμβων. Εἶναι καὶ ἡ μολπή τῶν στίχων. Ὁ παιᾶνας «Ἴτε, παῖδες Ἑλλήνων, ἐλευθεροῦτε Πατρίδα» τοῦ Αἰσχύλου δὲν ἐνίκησε μὲν αὐτὸς τοὺς Πέρσες, ἀξιοποίησε ὁμως πνευματικὰ τὴ Νίκη καὶ τὴν ἔκαμε ἀθάνατη. Τῆς ἔδωσεν ἀνέσπερη, ἀναφαίρετη, πανανθρώπινη ἀξία. Ἐξασφάλισε στὸ κύλημα τῶν αἰῶνων πολλὰς ἄλλες νῆκες παρόμοιες.

Ἔτσι καὶ μὲ τοῦ Ἀρματολισμοῦ τὴν ἀκμὴ, ἔτσι καὶ μὲ τοῦ '21 τὸ ὄλο-καύτωμα. Ὅλοι διὰ μέσου τῶν αἰῶνων οἱ Ἑλληνικοὶ ἀγῶνες ἐμπνέονται ἀπὸ τὰ ἀγνότερα ἰδανικὰ τῆς ἐλευθερίας, συνειδητοποιημένα σὲ ἀνώτερο βαθμὸ καὶ ποιητικὰ ἐκφρασμένα.

Ἡ ἱστορικὴ διαπίστωσι τῶν πηγῶν τοῦ Δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ καὶ ἡ κριτικὴ κατάταξι τῶν ὠραίων ἐπιτευγμάτων του ἔχουν ἀναμφισβήτητη ἀξία. Ἀλλὰ γιὰ μένα παραμένει σὰν μεγαλύτερη ἀξία τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πανάρχαιο αὐτὸ Δημοτικὸ μας τραγοῦδι ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῆται ζωντανό, ὀλοζώντανο, στὴ Μνήμη, στὴν Ψυχὴ καὶ στὴ Συνείδησι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ὡσὰν νὰ εἶναι αὐτὸ καὶ μόνον ἡ ἀδιάκοπη χρυσὴ κλωστή τῆς ζωῆς στῆς Μοίρας μας τὴν πολυκύμαντη ἀνέμη...

Τὸ σκλαβωμένο Ἑλληνικὸ γένος διατήρησε «δυνάμει» καὶ τὴν ἐθνικὴν του συνείδησι καὶ τὴ θρησκευτικὴν του πίστι. Ἀλλὰ τίς δυνάμεις αὐτὲς κινή-τοποίησε, ἐνεργοποίησε καὶ ζωοποίησε ὁ Μῦθος, ὁ Θρῦλος, ἡ Ποίηση. Ὁχι ἡ ὄρασι, ἀλλὰ ἡ ἐνόρασι, ἡ ὀπτασία. Ὁχι τὸ ἄκουσμα, ἀλλὰ τὸ ἄφτιασμα, ὁ «ἀπόφανος». Ὁχι ἡ ἀφή, ἀλλὰ ἡ διαίσθησι. Ὁχι τὸ λογικὸ αἶτημα, ἀλλὰ ἡ ὑπερλογικὴ λαχιάρα. Ἡ Ἑλληνικὴ σκέψι δὲ θὰ τολμοῦσε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν πράξι ἐκεῖνο, πὸν ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ζήτησε ἀδίσταχτα ἀπὸ τὸ Θαῦμα.

Στὸ βραδὺ κύλημα τῶν αἰῶνων τῆς σκλαβιάς, ὁ σπινθήρας τῆς ἐθνικῆς ἐλπίδας κρυμμένος ἦταν στὰ λιβανιστήρια τῶν ταπεινωμένων μας ναῶν, ἀποσκευασμένος ἦταν στοῦ Κρυφοῦ Σχολειοῦ τίς φυλλάδες. Φανερωμένος ὁμως ἦταν καὶ βροντόλαλος στοῦ Κλέφτικου τραγουδιοῦ τοὺς περὶ φανους στίχους. Αὐτοὶ διαπλάσανε τὴν Ἑλληνικὴν λεβεντιά. Αὐτοὶ ἀναφτέρωσαν τὸ πατριωτικὸ φρόνημα. Τὸν ἔμφυτο ἔρωτα τῆς λευτεριάς καλλιέργησαν βαδιά, ἐντατικά, γόνιμα, στὰ στήθη τῶν σκλάβων Ἑλλήνων οἱ στίχοι τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ὁ φτερωτός, ὁ λιγερός, ὁ καρδιοκλέ-

φτης σίχος εἶναι ὁ ταχυδρόμος, πὸν μεταφέρει ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς σκλαβωμένης Ἑλλάδος τὰ ἥρωικά μαντᾶτα, τὰ γενναϊόφρονα μηνύματα τῶν προσκόπων τῆς λευτεριάς. Ἡ ποίησι μὲ τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι ἐμφυσᾷ τὸ πνεῦμα ἀνεξαρτησίας στὸ δουλωμένο Ἔθνος, χαλκεύει τὴν πεποιθήσι ὅτι ὁ Τοῦρκος δυνάστης δὲν εἶναι ἀήττητος, ἐπιάζει τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἀποτίναξι τῆς σκλαβιάς εἶναι κατορθωτή, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολευτέρωσης πλησιάζει. Ἐθνικὸ Ἐὐαγγέλιο γίνεται τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι, σὲ στεριᾶς καὶ σὲ θάλασσας ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο καὶ τὸ Παγγαῖο καὶ τὰ Χάσια ἕως τὸν Πίνδο καὶ τ' Ἀγραφα καὶ τὸν Ταῦγετο. Ἀγραφο εἶναι, φτερουγιστό, ἄπιαστο, ἀνυπόταχτο. Δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κνηγήσῃ ὁ Τοῦρκος! Δὲ μπορεῖ νὰ τὸ πνίξῃ, νὰ τὸ φιμώσῃ, νὰ τὸ σβήσῃ! Φτερουγίζει ἀπὸ κορφοβοῦνι σὲ κορφοβοῦνι, ἀπὸ ἀρχιπέλαγο σὲ ἀρχιπέλαγο, ἀπὸ ψυχὴ σὲ ψυχὴ. Καὶ μιὰ ἱερὴ κραυγὴ ἀναδιπλώνει:

— Δευτεριά! — Δευτεριά! — Δευτεριά!

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσω ὅτι ἂν ὑπερέχῃ—ὅπως ἔχει ἀναγνωριστῆ τοῦτο—ἡ δημοτικὴ μας ποίησι ἀπὸ κάθε ἄλλου λαοῦ τὴν ποίησι, μέσα στὴν ὑπεροχὴ τῆς αὐτῆ στοιχεῖο πρωταρχικὸ εἶναι ἡ ἔθνικὴ τῆς πνοῆς, ὁ πατριωτικὸς τῆς τόνος. Πνοὴ καὶ τόνος, πὸν χαρακτηρίζονται ἀπὸ φλογερὸ πόθο λευτεριάς, ἀπὸ ζωοποιὸ ἀναστάσιμο ὄραμα, ἀπὸ ἀσύγκριτο ἥρωικὸ φρόνημα. Ἡ συμβολὴ τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὴν ἀνάστασι τοῦ Γένους ὑπῆρξε βαθειά, μεγάλη. Αὐτὸ ὠραιοποίησε καὶ ἠρωοποίησε τὸν Ἀγῶνα. Αὐτὸ ἐκνύμισε γοητευτικὰ τὴ δάφνη τῆς Δευτεριάς μέσα σὲς ὀπτασίαις τῶν σκλάβων. Αὐτὸ ἐπρόβαλεν ἐπιβλητικὰ τὶς μορφὰς τῶν ἡγήτόρων μέσα σὲς πλήθη τῶν ξεσηκωμένων. Ἐτσι ἐμφύσησε πάθος, ἐνθουσιασμό, ἐμπιστοσύνη, αὐτοπεποίθησι. Ἄν ὁ Ἀγῶνας τοῦ 1821 πρόσλαβεν ἐπικὸ μεγαλεῖο καὶ κοσμοϊστορικὸ χαραχτῆρα, τὸ Δημοτικὸ μας τραγοῦδι καὶ τὰ εἶχε προοιωνίσει καὶ τὰ εἶχεν ἐπισφραγίσει.

Ἔτσι οἱ ἠρωες τοῦ 1821 ἀντλοῦσαν ἀσυναίσθητα ἐμπνεύσεις, παρορμήσεις, αὐτοσχεδιασμοὺς ἀπὸ πατροπαράδοτες ἐμπειρίαις, πὸν ἐπικοινωνοῦσαν μυστηριακὰ μὲ τὰ πιὸ ἄφθαρτα καταπιστεύματα τῆς τρισχιλιόχρονης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ὁλὼν αὐτῶν τῶν εὐνοιῶν καὶ τῶν ἰκανοτήτων τὰ γόνιμα

σπέσματα τὰ εἶχε κατασπείρει σὺς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τὸ Δημοτικὸ τραγοῦδι, ἀναβλύζοντας ἀπὸ ἀνεξιχνίαστα ζωϊκὰ τρίσβαθα, ὅπου ἄγγελοι φύλακες ἀφανεῖς περιφρουροῦν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς τὴν ἀθάνατη ζωτικότητα.

Πολὺ φοβᾶμαι ὅτι λίγοι ἔχουμε συνείδησι, καὶ πάλι συνείδησι λίγη, τῆς τεράστιας συμβολῆς τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὴν Ἑθνικὴ Ἀγωγή τοῦ Γένους, ἀγωγή πὸν κατώρθωσε νὰ πραγματώσῃ τὸ θαῦμα τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα. Ὅταν μὲ τίς ἔρευνες καὶ τίς μελέτες τοῦ Φωριέλ, τοῦ Τομαζέο, τοῦ Πασσῶβ ἔγιναν γνωστοὶ σ' ὅλον τὸν πολιτισμένο κόσμον οἱ θησαυροὶ τοῦ Δημοτικοῦ μας τραγουδιοῦ, ὅταν τόσα μεγάλα πνεύματα τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὁ Γκαϊτε, ὁ Οὐγκώ, ὁ Σαίντ Μπέβ, ἀποθαύμασαν τὸ βάθος καὶ τὸ ὕψος, τὸν παλμὸ καὶ τὴ χάρι, τὴ φαντασίαν καὶ τὴ δύναμι τῶν Δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, νέο φῶς χύθηκε τότε στὴν ἱστορικὴ ἐρμηνεία τοῦ 1821, νέα αἴγλη κατάλαμψε τὸν ἱστορικὸ του πίνακα. Φανερώθηκαν οἱ βαθεῖς πηγές τοῦ ἡρωϊσμοῦ. Ἀποκαλύφθηκε ἡ ψηλὴ κορυφὴ τῆς Ἰδέας. Ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἀνθρώπινη ἀξία καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σημασία τῆς ἐθνεγεροσίας μας. Ἐπιστημάνθηκε ἡ νέα ὀρμητικὴ εἴσοδος τῆς Ἑλλάδας στὸν παγκόσμιον στίβον τοῦ πολιτισμοῦ. Πολλὰ φορὰς τὰ Δημοτικὰ μας τραγούδια τὰ ἀπολάμβαναν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Τοῦρκοι δυνάστες γιατί τοὺς ἄρεξε τὸ μέλος τους. Χωρὶς νὰ μαντεύουν τὴν ἔννοια τῶν στίχων, χωρὶς νὰ ὑποπτεύωνται τὸ ἐπαναστατικὸ σάλπισμα πὸν ἀντιλαλοῦσαν οἱ τόνοι, ἔβαζαν τοὺς Ἑλληνας ὀργανοπαῖχτες νὰ τοὺς τὰ τραγουδοῦν. Αὐτὸ εἶχε γίνῃ σ' εὐρύτατη κλίμακα μὲ τὰ ποιήματα τοῦ Ρήγα Φεραίου, μὲ τὸν «Πατριωτικὸ Ὑμνον», ἀλλὰ προπάντων μὲ τὸ Θούριο.

Γράφει ὁ Ρίζος Νερούλος:

« Δὲν ἤκουε κανεὶς εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἢ τοὺς Ὑμνοὺς τοῦ Ρήγα. Ὅλοι οἱ νέοι τοὺς ἐπανελάμβανον εἰς τὰς συναστροφὰς καὶ εἰς τὰς διασκεδάσεις των τὸν χειμῶνα εἰς τὴν γωνίαν μὲ τὴν φωτιάν τῆς θεομάνσεως, τὸ θέρος εἰς τὴν σκιάν τῶν ἔλαιῶν καὶ τῶν πλατάνων. Τὰ τραγούδια αὐτὰ ἀντήχουν εἰς τὰ ὦτα τῶν βαρβάρων, ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Σουλτάνου. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, παριστάμενος κάποτε εἰς μίαν διασκέδασιον Τούρκων ὑπουργῶν, τοὺς ἤκουσα νὰ διατάσσουν τοὺς Ἑλληνας μου-

οικόνς νὰ τραγουδήσουν (τὸν Θούριον)... Ὁ ἦχος ἤρесе τόσον εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε εἶχον ἀποστηθίσει τὰς πρώτας λέξεις χωρὶς νὰ λάβουν ποτὲ τὴν περιέργειαν νὰ πληροφορηθοῦν τὴν ἔννοιάν των...».

Ὁ ἠφαιστειώδης πατριωτισμὸς τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, τὰ φιλελεύθερα ὄνειρά του, τὰ τολμηρὰ ἐπαναστατικά του σχέδια, περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴ «χάρτα» του, περισσότερο καὶ ἀπὸ τὸ «σύνταγμά» του, στοὺς στίχους του βρῆκαν τὴ μεγάλη τους ἀξιοποίησι. Τὸ Θούριο «Ὡς πότε, παλληκάρια...» ἔγινε ἡ συνισταμένη ὅλων τῶν ἄλλων τραγουδιῶν. Ἀξιοθαύμαστη εἶναι ἡ καταπληκτικὴ γραπτὴ καὶ προφορικὴ ἐξάπλωσὴ του. «Ἡ ἀστραπιαία ταχύτης, μετὰ τῆς ὁποίας ὁ Θούριος διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα (γράφει ὁ Καθηγητῆς Ἀπόστολος Δασκαλάκης) προκαλεῖ καὶ σήμερα κατάπληξιν, δύναται δὲ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τι τὸ λίαν σπάνιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος».

Στὸ Σοῦλι τραγουδοῦσαν τὸν Θούριο ἤδη ἀπὸ τὸ 1798. Στὴν Κέρκυρα ὑποδέχτηκαν τοὺς Γάλλους τοῦ Ναπολέοντα τραγουδῶντας τοὺς στίχους τοῦ Ρήγα.

«Οἱ Ἕλληνες, γράφει ὁ Φιλήμων, ἀντέγραφον τὸ ποίημα τοῦ Ρήγα μὲ τόσῃν προθυμίᾳ ὅση ἦτον ἡ σπανιότης τῶν ἐντύπων φυλλαδιῶν καὶ ἡ δόξα τῆς μὴ ὑπαρχούσης ἐλευθερίας».

Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Κωνστ. Κούμας γράφει :

«Τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα διεδόθησαν κατ' ὀλίγον εἰς ὀλόκληρον τὸ Γένος. Μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες, ἔφαλλον τὴν τοῦ Ρήγα Ὠδὴν εἰς πᾶν συμπόσιον καὶ εἰς πᾶσαν συντροφίαν. Μολονότι κατ' ἀρχὰς ἐψάλλετο ὡς εὐμορφον τραγούδιον, ἤρχισεν ὅμως κατ' ὀλίγον νὰ ἐνεργῇ ψυχικῶς».

Ὁ Ν. Ὑψηλάντης σημειώνει :

«Τοῦ Ρήγα τὰ τραγούδια ἠκούοντο παντοῦ. Οἱ Ἕλληνες πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεώς των τὰ ἐτραγουδοῦσαν, ἰδίως τὴν παρορμητικὴν καὶ συγκινητικὴν ὠδὴν του «Ὡς πότε, παλληκάρια».

Ὁ Χιώτης γράφει :

«Τὰ Θούρια τοῦ Ρήγα ἐτραγουδοῦντο ἀναφανδὸν καὶ ἐνέπνεον αὖραν ἐλευθερίας καὶ ἀνέφλεγον τὰς ἠρωϊκὰς καρδίας τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν».

Στις Παραδουνάβιες ήγεμονίες ἐφάλλοντο ἐλεύθερα ἀκόμα καὶ μέσα σὲς ἡγεμονικὲς αὐλές... Ἀλλὰ τὴν πιὸ ἐκφραστικὴ εἰκόνα τῆς διαστάσεως καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Θουρίου δίνει ὁ Γάλλος καθηγητὴς Κλωντ Φωριέλ, στὸν πρόλογο τῆς γαλλικῆς μεταφράσεώς του. Ἀξίζει νὰ τὴν ἀκούσετε:

«Τὸ 1817 εἰς Ἑλλην ἐκ τῶν φίλων μου ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν μὲ τὴν συνοδείαν ἑνὸς μοναχοῦ ἢ καλογήρου. Ὅταν ἔφθασαν εἰς ἕνα χωριό, τοῦ ὁποίου δὲν συνεκράτησα τὸ ὄνομα, ἐστάθμευσαν πρὸς ἀνάπαισιν εἰς τὸ κατάστημα ἑνὸς ἀρτοποιίου, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως καὶ ὁ πανδοχεὺς τῆς περιοχῆς. Εἰς τὸ μικρὸν αὐτὸ κατάστημα-πανδοχεῖον εὐρίσκειτο εἰς νεαρὸς ἀρτοποιός, τοῦ ὁποίου ἢ ὄψις τοὺς ἔκαμεν ἐντύπωσιν. Ἦτο Ἑπειώτης, μὲ ὑπέροχον ἀνάστημα καὶ ἀγερώχου ὁμορφίᾳς ὄψιν, τοῦ ὁποίου οἱ βραχίονες, τὸ στήθος καὶ αἱ γυναι κνήμαι θὰ ἠδύναντο νὰ δώσουν τὸν τύπον τῆς κομψότητος μετὰ τοῦ σφρίγους. Παρατήρησε πρῶτον μὲ προσοχὴν τοὺς δύο ταξιδιώτας καὶ στρεφόμενος πρὸς τὸν λαϊκὸν τὸν ἠρώτησε: «Γνωρίζετε νὰ διαβάσετε;» Ὅταν αὐτὸς τοῦ ἀπήντησε «ναί», ὁ νεαρὸς Ἑπειώτης τὸν παρεκάλεσε νὰ τὸν συνοδέυῃ εἰς ἕνα γειτονικὸν ἀγρόν. Ὁ ταξιδιώτης ἐδέχθη καὶ ἠκολούθησε τὸν νεαρὸν ἐργάτην τοῦ ἀρτοποιείου εἰς ἕν εἶδος περιφραγμένου γηπέδου καλλιμεργείας. Καὶ οἱ δύο ἐκάθισαν εἰς ἕνα σωρὸν λίθων, πλησίον μιᾶς σιτοκαλλιμεργείας. Ὁ νέος ἐβύθησε τότε τὸ χέρι του εἰς τὸ στήθος του, ἀπὸ ὅπου ἐξήγαγε κάτι προσδεδεμένον εἰς τὸ ἄκρον διὰ σπάγγου, πὸν περιέβαλλε τὸν λαιμόν του. Ἦτο ἕνα μικρὸν βιβλίον αὐτὸ πὸν παρουσίασε εἰς τὸν ταξιδιώτην, μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τοῦ διαβάσῃ κάτι ἐξ αὐτοῦ. Καὶ τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἦσαν τὰ τραγούδια τοῦ Ρήγα. Ὁ ταξιδιώτης τὸ ἔλαβε καὶ ἄρχισεν ὄχι νὰ τραγουδᾷ, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ διαβάσῃ μὲ κάποιον στόμφον ἀπαγγελίας. Ὑστερον ἀπὸ ὀλίγα λεπτὰ ἐσήκωσε τὰ μάτια του πρὸς τὸν ἀκροατὴν του. Ἀλλὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς του! Ὁ ἀκροατὴς του δὲν ἦτο πλέον ὁ ἴδιος ἄνθρωπος. Τὸ πρόσωπόν του ἐφαίνετο φλογισμένον καὶ ὅλα τὰ χαρακτηριστικά του ἀπέδιδον ἕξαρσιν. Τὰ μισοανοικτὰ του χεῖλη ἐδονοῦντο. Χείμαρροι δακρῶν ἐπιπτον ἀπὸ τὰ μάτια του, ἐνῶ τὸ σκιῶδες στήθος του ἐταράσσετο καὶ συνεσπᾶτο. «Διὰ πρώτην φορὰν ἀκούετε νὰ σᾶς διαβάζουν τὸ βιβλιαράκι αὐτό;» τὸν ἐρωτᾷ ὁ ταξιδιώτης. «Ὅχι,» τοῦ ἀπαντᾷ, «παρακαλῶ ὅλους τοὺς ταξιδιώτας πὸν περνοῦν ἀπὸ δῶ νὰ μοῦ διαβάσουν κάτι. Καὶ ἔχω ἤδη ἀκούσει ὅλα αὐτά». «Καὶ πάντοτε μὲ τὴν ἰδίαν συγκίνησιν;» τὸν ἐρωτᾷ ὁ πρῶτος. «Ναί, μὲ τὴν ἰδίαν», ἀπαντᾷ αὐτός».

Ποιὸ σχόλιο μπορεῖ νὰ συμπληρώσῃ τῆς σκηνῆς αὐτῆς τὸ ἀνεκλάλητο μεγαλεῖο;

Στὴ διάρκεια τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα μεγάλη ἄσκησε, τέλος, ἐπίδρασι ὁ «Ὑμνος στὴν Ἐλευθερία» τοῦ Σολωμοῦ, ὁ κατόπιν Ἐθνικός μας Ὑμνος. Ἐφταναν στὴ Ζάκυνθο οἱ ἀντίλαλοι ἀπὸ τὰ κανόνια τοῦ Μεσολογγιοῦ, ἀλλὰ ἔφτανε καὶ στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ τὶς μεγαλόπνοες στροφές τοῦ Σολωμοῦ. Πληροφορεῖ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης ὅτι μὲ παλμούς καὶ μὲ δάκρυα ἀπάγγελλαν στὸ Μεσολόγγι οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» τὶς στροφές τοῦ Ὑμνου.

Ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἐπρόβλεψα νὰ τὸ χαρακτηρίσω «ἀνεξύμνητο», καὶ βέβαια δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐξυμνήσω ὅσο τοῦ ἀξίζει τὸ ποιητικὸ ἔναυσμα ποὺ συντήρησε καὶ γιγάντωσε τὴν ἱερὴ φλόγα τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἀγνωστος εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς Ἀλώσης, ποὺ εὐαγγελίστηκε τὴν ἴδιαν ὥρα τὴν Ἀνάστασι τοῦ Ἐθνους. Ἀγνωστος εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ «Τραγουδιοῦ τῆς Ροῦμέλης», ποὺ δὲν ἄφησε νὰ λησμονηθῇ τὸ χρέος τῆς Ἀνθρωπότητας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀγνωστοὶ εἶναι οἱ ποιητὲς τῶν Δημοτικῶν τραγουδιῶν ποὺ ἀπηχοῦσαν τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου τὰ ἔπη. Σ' αὐτοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἡ Ἑλληνικὴ Εἰμαρμένη τὴ θρυαλλίδα. Εὐφλεκτὴ ἦταν ἡ ψυχὴ τοῦ Γένους. Ὁ πόθος τῆς Ἐλευθερίας συσσώρευε στὰ βιάθη τῆς ἐκρηκτικὲς ὕλες. Ὅμως τὸ ἔναυσμα τὴν πυροδοτοῦσε ἀενάως. Καὶ τὴν ἀνάφλεγε συνεχῶς. Ἔως ὅτου ἤρθεν ἡ εὐλογημένη ὥρα τῆς μεγίστης ἐκρήξεως. Μέσα στὴν ἀστραπόβολη ἀναλαμπή τῆς φωτίστηκαν ἐκθαμβωτικὰ οἱ μορφές τῶν Ἡρώων καὶ τῶν Μαρτύρων, τῶν Πρωτοστατῶν καὶ τῶν Ἡγητόρων. Τὴ μορφὴ τοῦ ἀγνώστου Ποιητῆ δὲν τὴν ἐφώτισε τὴν ὥρα ἐκείνη καμμιὰ ἀχιδοβολή. Ἐμεινε παράμερα μὲ τὴν ἐκπυρωμένη θρυαλλίδα στὸ χέρι. Καὶ ξαναπῆρε στὰ χέρια του τὴ λύρα γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴ μυστικὴ ἀποστολὴ του, ἀκολουθῶντας τὰ λαμπρὰ παλληκάρια καὶ τραγουδῶντας τοὺς ἄθλους τους...

«Ὁ Γέρο-Νότης κάθεται στοῦ Μάρκου τὸ κεφάλι...»

Ἱερὸ χρέος μας εἶναι νὰ μνημονευθῇ ξεχωριστὰ ὁ ἄγνωστος Ποιητὴς τοῦ Γένους.

Θεωρῶ τόσο σημαντικὴ τὴ συμβολὴ τοῦ Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸν ψυχικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ Ἔθνους καὶ γιὰ τὴν εὐόδωση τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνα, ὥστε δὲν διστάζω νὰ προτείνω τὴν ἀνέγερσι Ἐθνικοῦ Μνημείου πρὸς τιμὴν τοῦ « Ἀγνώστου Ποητοῦ ».

Μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ἐθνικὰ μνημεῖα θὰ συμβολίζῃ τοῦτο ξεχωριστὰ ὅτι στήν Ἑλλάδα ἡ ὑπόθεσι τῆς Ἐλευθερίας εἶναι προπαντὸς ὑπόθεσι πνευματικῆ. Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ τὴν λαχταρᾷ περιπόθητα. Καὶ θυσιάζοντας πρόθυμα κάθε ἄλλο ἀγαθόν, εὐτυχεῖ καὶ ἀγάλλεται ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ ὅταν ἱκανοποιεῖ τῆς Ἐλευθερίας τὸν Ἔρωτα!